

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Андрій Чайковський

ЧОРНІ РЯДКИ

Андрій Чайковський
Чорні рядки
Серія «ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ», книга 1

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=17129163

Аннотация

«Чорні рядки» Андрія Чайковського – спогади письменника про свою діяльність на посаді повітового комісара ЗУНР у Самборі***. Перу автора належать також й інші твори, зокрема, «За сестрою», «В чужім гнізді», «Малолітній», «Своїми синами», «Панич», «Жовнір», «Хто винен», «За віхоть сіна» тощо. Андрій Чайковський – український письменник і громадський діяч, майстер романтично-історичної та психологічної прози.

Содержание

I	5
Конец ознакомительного фрагмента.	17

Андрій Чайковський

ЧОРНІ РЯДКИ

*Мої спомини за час від 1 листопада 1918 р. до 13
травня 1919*

I

Отсі і рядки назвав я чорними. Зачав я їх писати зараз по розвалі нашої молоденької держави, коли я встиг утекти до Коломиї і опинився під румунським постолом. Лицарське румунське військо тоді справді ходило в постолах, а старшини малювали собі личка і стискали талію шнурівками.

Я зачав писати у стані найстрашнішої депресії. Я був близький божевілля і лиш якийсь чудо, що я не наложив на себе рук з одчаю, щоби покінчити свої страшні душевні муки.

Я так щиро вірив в успіх нашої святої справи, я ніколи стільки не працював, як у тім періоді наших визвольних змагань. А цю мою працю зрозуміє лиш той, хто працював серед таких самих обставин, як я: під гуком гармат і тарахкотінням скорострілів, коли то від часу до часу покажеться, зафуркотить у повітрі птичка і від часу до часу знесе залізне яєчко з екразитовим жовтком.

Мимо того я працював у тій твердій непохитній вірі, що наша свята справа не може пропасти та що ми по сотках літ неволі заживемо у своїй батьківщині своїм вольним життям.

Та нараз усе порскнуло, мов мильний пузир на воді. Нас пере шахрували, продали, зробили з нас подарунок тим, що більше обіцяли дати.

По таким розчаруванні можна було збожеволіти.

Тепер відгребую у моїх скупих записках та в моїй пам'яті

усе минуле. Пишу ті рядки наче кров'ю мого серця, роздираю рану, котра буцімто вже загоїлася, викликаю давні болі, котрі знову треба переболіти.

В цих моїх споминах не можу напевно оперувати назвиськами і певними календарними датами, бо я не мав часу вести хроніки день по дневі. Тому і не прогніваюся, коли мене хто тямучий справить. Та вже не багато таких осталося між живими, котрі враз зі мною тоді працювали, багато з них уже під муравою.

Мені насувається ще одно питання: чи такі спомини кому потрібні і чи буде з них який пожиток для грядущого покоління? Мені здається, що це треба конче зробити і саме в інтересі грядущого покоління. На мою думку, ніякий українець не повинен забирати з собою у могилу того, що знає, що він пережив, а що може мати загальний інтерес, хоч би із малої закутини нашої землі. Такі спомини, вкупі з другими такими споминами, складатимуть хроніку-літопис минулого, і це буде важливим джерелом для будучого історика.

Але при тому одна вимога; об'єктивність і совісність у представленні справи.

Пишучий не сміє нічого замовчувати, навіть своїх особистих похибок і прогріхів, коли вони за ним є. Лиш така хроніка може заслуговувати на віру.

Такі джерела для будучого історика дуже потрібні. Вони можуть бути вірною світлиною того всього, що тоді діялось, доброго чи злого. З того грядуще покоління черпатиме нау-

ку, що треба наслідувати, а що оминати.

Дня 31 жовтня 1918 пізнім вечором, коли я вже поклався спати, з'явилося у мене двоє молодих людей і сказали моїй служанці, що мусять конечно зі мною у важній справі зараз говорити. Я одягся наборзі і вийшов до гостей. То була панна Олена Степанівна, яку я пізнав раніше при Січових Стрільцях, що кілька днів побували в Самборі, і якийсь молодий добродій (назвиська не пам'ятаю). Заявили мені, що приїжджають із дорученням української влади зі Львова з наказом, що дня 1 листопада українське громадянство має перебрати в Самборі і повіті усю цивільну і військову владу. В нас у Самборі була організація народовської партії, котрої головою був др. Данило Стахура, та я був звичайним рядовим і не мав ніякого уряду в тій організації. Організація часто сходилася до «Бесіди», і балакалося про можливість перевороту, а про подробиці ніхто не говорив, як це в даний мент треба би перевести. Я сказав це делегатам, і вони пішли до Стахури, котрого тоді, як я опісля довідався, не було ще зі Львова, де відбувалися партійні наради стислішого комітету.

Цей наказ мене так раптом заскочив, що я зовсім втратив орієнтацію, що мені тепер робити. Чи вже справді вибила для нас дванадцята година? Я не спав уже до самого ранку і дрижав усім тілом. Чи воно дасться, чи місцева організація поробила вже які підготовчі кроки?

Тодішній стан у Самборі був такий: на ратуші маяла вже від кількох днів біло-червона хоругва. Поляки організували-

ся. У місті була якась частина австрійських вояків під командою поручника українця (назвисько я забув – либонь Третьак). Що ця частина в Самборі тоді робила і як вона називалася, я того не знав. Того поручника бачив я один раз у нас на «Бесіді» під час нашої наради. Там я його пізнав. Говорив, що має під своїм приказом 200 крісів, зовсім певних, і ставить до нашої диспозиції в разі потреби. Я, дивлячись на того добродія, не мав до нього найменшого довір'я. Виявляв собою «леєцного оферму» як своєю поставою, так і способом говорення, зовсім невійськовим. Хтось з приявних спитав його, якої народності ті його кріси, чи він з ними вже говорив, про що ходить? Сказав, що в цій частині є різні нації, але найбільше українців та що всі підуть за ним.

Я йому не дуже вірив і не покладав великої надії на його 200 крісів. До такої імпрези треба було війська певного, а з такою збираниною певно нічого не зробиться, тим більше, що поляки мали свою організацію, мали амуніцію і зброю.

Вони її роздобули тим способом, що відбирали кріси і амуніцію по двірцях на лінії Перемишль-Самбір, від вертаючих з ярославської кадри вояків 77 полку. Робили це навіть залюбки жінки передміщанки, а ті барани давали себе роззброювати без опору, раді, що їм знімають тягар із плечей і можуть іти вигідно додому.

До речі, мушу тут згадати, яким чином кадра самбірського полку опинилася в Ярославі, а в Самборі сиділа кадра ряшівського польського полку. Який інтерес мала у тому муд-

ра Австрія, годі відгадати. Коли в 1917 р. підписано Берестейський мир і це святочне проголошено в Самборі, а залога (кадра ряшівського полку) робила в місті парад у кричала трикрат «Гох Україна!», то місцеве українське громадянство зробило собі величавий народний здвиг із богослуженням у місцевій церкві і вічем у ринку. Нам донесли, що поміж людей під церквою вмішалися вояки і місцями зчинили бучі. На нашу інтервенцію стежа зробила порядок. Тоді вони стали тут і там відгрозуватися, що таку нам справлять лазню, що нам відхочеться України. А недавно перед тим був випадок яркої несубординації в тім полку: приїздив з Перемишля нагальний суд, присудив винуватця до смертної кари, приїхав і генерал, котрий присуд затвердив, і винуватця розстріляли. Ми стали побоюватися, тим більше, що ми були безборонні.

Тоді наша організація вирішила вислати депутацію до Відня до головного командування, щоби до Самбора дали кадру 77 полку, а тих собі забрали, бо українське населення не є певне життя. Вислали мене з д-ром Стахурою. З тяжкою бідою ми заїхали, та головне командування ураз з цісарем Карлом сиділо тоді в Бадені і ми поїхали туди, а з нами др. Євген Левицький і ще один наш посол. З двірця в Бадені не хотів нас детектив до міста пустити, де мешкав цісар, щойно на інтервенцію обох послів нас пустили. Ми добилися аудієнції у якогось генерал-майора і коли вияснили нашу справу, він нас заспокоїв, щоби ми нічого не боялися, бо Австрія має

ще силу, всякі вибрики (Ausschreitung) вчас поборкати.

Обіцяв нам теж, що кадра 77 полку буде невдовзі перенесена до Самбора.

Обіцяв пан кожух... Наша самбірська кадра остала до кінця в Ярославі на те, щоб їх при повороті роззброїли, а ряшівська сиділа в нас.

Але зараз дня 1 листопада та частина, на яку дехто з нас розраховував, пропала враз зі своїм «валечним командантом» без сліду, а так само ряшівські кадровці помандрували додому, Самбір остався без залоги. Наша організація радилася, поляки сходилися теж. Одні перед другими мали «морес» і одні других не чіпали і не виступали, щоби перебрати владу в свої руки. Стан був такий, що місто з мазурськими передмістями мало над українцями подавляючу більшість, зате повіт з 80 % українським населенням мав перевагу над польським елементом. Обі сторони висилали до себе делегатів на пертрактації та лиш на те, щоб проволікати час і в даний мент захопити владу в свої руки. Ті переговори були дуже чемні, але нещирі. Я особисто в тих переговорах не брав участі, вважаючи їх за дипломатичні хитрощі. Я розумів справу так, що той візьме в руки владу, хто матиме до того силу, а силу матиме той, хто матиме сильніше військо.

Тому я зараз другого дня під вечір, не говорячи нічого нікому, так на власну руку і ризик, не знаючи навіть, чи ряшівська кадра вже відмаш еру вала, сів на шляхоцьку закутянську фіру і поїхав до добре знайомих мені сіл набрати

охотників до українського війська. Коби хоч сотню зібрати з цього боку Самбора, то може би з того щось було. В Закутті і Гордині я переночував між моїми шляхтичами. Зійшлася повна хата людей, і я з'ясував їм, в чому річ. Мені повірили, бо всі величалися мною, що я свій, з-поміж них вийшов і не цураюся брата шляхтича. Я представив їм, що коли Австрія впала і ми звільнені від присяги, то тепер маємо право на своїй землі свою державу будувати...

Як лиш стало на світ заноситися, поїхав я до Корналович, і тут при допомозі мого «кріскамрата» з Боснії Миколи Грущака, голови читальні «Просвіти», зібрав поважне віче в сінях читальні. По виясненні справи взивав я приявних, щоби голосилися до українського війська. Зараз зголосилося до мене двох австрійських підстарший: артилерійський «файєрверкер» Осип Струмеляк та ще один піхотний «фельдфебель».

Осип Струмеляк зробив на мене дуже корисне враження, котре опісля оправдалося.

Він обіцяв мені зібрати військову братію і привести до Самбора. Опісля поїхав я далі, від села до села і таких віч я зробив за весь день: в Гордині Шляхоцькій і Рустикальній, в Сокерчицях і Білинці Малій (в шкільнім будинку). Під вечір заїхав я до Білини Великої до о. Погорецького з тим, щоби рано і тут скликати віче під церквою і поїхати аж на кінець повіту. Мені здавалося, що я граю роль маленького Петра з Ам'єну і накликаю народ до української круціяти. Але за-

раз вранці другої днини приїхав за мною мій син Богдан як висланник місцевої організації.

– Вертайся, тату, зараз додому, тебе вибрала організація повітовим комісаром.

Я дуже того налякався, бо не був на це підготований і не почував у собі сили, щоби таке відповідальне завдання подолати. Я думав, що треба було вибрати д-ра Стахуру, як довголітнього організатора повіту і голову організації. Виконати чийсь приказ, то я потрафлю, але пам'ятати про все самому і другим наказувати, то ледве чи зумію. А при тім усім яка велика відповідальність за те, що може статися. Але треба було їхати. Ще одно віче під церквою, де я перший раз в житті промовляв з відпустового амвона на чотирьох стовпах, і я вертаюся до Самбора тими самими селами, що їхав сюди.

Був непривітний холодний листопадовий ранок. По селах піяли жалібно півні, ліниво гавкали собаки, зі зловіщим криканням обсіло чорне гайвороння безлисті дерева, оранину і пожовклу стерню, простяглася біле, інеем обмерзле, павутиння, а сходяче сонце так ярко освічувало землю, що аж очі сліпило. Розпитую сина про Самбір. Нічого нового. Ніхто його ще не взяв, створилося кілька урядів, та ніхто не знає, котрий з них старший та сильніший і котрого слухати.

По дорозі довідався я від людей, що гуртки добровольців уже пішли до Самбора.

Ну, слава Богу! Недармо я товкся, може, збереться яка сотня. Під самим Самбором стоїть на дорозі сваток із крі-

сом. Через плече перевішена синьо-жовта стрічка так, як її носили січовики. Він заступає мені дорогу і задержує мене. Я виговорюю моє ім'я, ну й додаю, що я повітовий комісар.

– «Пассірт!»

В Самборі йду зараз на «Бесіду», де радить перманент-не наша організація. Вже і Стахура вернув зі Львова. По дорозі на «Бесіду» бачу наших міліціантів. Вони на австрійських шапках мають синьо-жовті стрічки. Вони з крісами. Але стрічаю і міліціонерів з біло-червоними ленточками теж з крісами. Цікаво, хто кому вступиться?

На «Бесіді» наші старшини складають подрібний план, що кому брати треба. Вже є 80 міліціантів, озброєних в кріси. Тут довідуюся, що ряшівська кадра вже виемігрувала і не хотіла брати участі в боротьбі...

Коли на «Бесіді» ведуться гарячі стратегічні дебати, на перемиській дорозі чути густу крісову стрілянину та якісь вигуки. Нам відомо було, що там в кавалерійській касарні стояла польська вартова станиця. Виходимо на вулицю розвідати, що це? Аж ось приходить радник Б. і каже, що поляки здаються, бо не хочуть проливу крові. Радник Б. був тим, що з польськими організаціями найбільше переговорював. Ми жадаємо від польської організації видачі зброї. Я, як комісар, поручаю усім безпеку. Зараз в ринку настановляю командантом міста і повіту сотника Мацієвича. Він був австрійським резервовим сотником.

І тепер довідуюся, що таку наглу зміну спричинили старо-

самборяни. Вони раніше за нас перебравли в Старім Самборі владу в свої руки і зараз пішли нам на підмогу.

Взяли вантажне авто, посідали і пігнали до Самбора. Тут перед містом повисідали, пішли в розстрільну і відкрили крісовий вогонь на Самбір. Станиця польська зараз здалася і вони в'їхали до міста.

Тепер польська організація зарядила віддання зброї, її виносили з польського «Сокола» цілими оберемками. На ринку зголосився до мене австрійський майор жандармерії Шебеста і заявив мені, що хоче вступити до нас на службу. Я був з того дуже радий, бо справді не було ким обсадити такого важного місця.

Майора Шебесту я знав давніше як великого симпатика українців. Йому треба завдячити, що багато лиха нас минуло в ті часи, коли то нашу Галичину умаїли мадяри шибеницями. Тоді вважали кожного українця зрадником, і хто попався в їхні руки з найменшою тінню підозріння, гинув на шибениці як зрадник, коли то кожную невдачу на «полі слави» приписувано зраді українців. Завдяки Шебесті в нашій повіті не було ні одної шибениці. Отож такий набуток для нас був дуже пожаданий.

Я зараз попросив його до нашого льокалю і виписав йому легітимацію. Він зараз припняв на своїй старшинській шапці синьо-жовту ленточку.

Тепер стали з'являтися різні старшини в австрійських одностроях. Тільки я не міг з дива вийти через той блиска-

вичний аванс. Вчора я бачив когось хорунжим, а сьогодні вже сотник! Вчора був рядовий, сьогодні вже фельдфебель. Те тільки треба признати їхній скромності, що поки-що не авансували себе на штабових златоковнірних. Але між тими старшинами було багато таких, що остали тими, якими були за Австрії. Ті взялися зараз запопадливо до праці. Згадую тут лише поручника Кіцулу, Чеховича, Мацієвича, бо всіх годі мені було запам'ятати. Зараз на ратушевім шпилі зама-яла синьо-жовта хоругва замість біло-червоної.

Так ми розпочали Українську Державу...

Не знати було, від чого зачинати, стільки праці, що аж голова тріщала. Поперед усього пішов я з кількома старшинами перебрати староство і фінансові інституції.

Старостою під той час був пан Грабовскі, той самий, що по уступленні російської інвазії був комісаром Львова. Як ми ввійшли до його бюро, повітав нас словами:

– Я вже два дні на вас чекаю. Скликав зараз всіх урядовців староства і інспекторів – податкового і шкільного. Всім заявив, що уступає, я знов представився як з волі української організації вибраний комісар повітовий, що іменем Української Держави обнімаю уряд аж до дальшого розпорядку верховної влади. Поручаю всім безпеку, оскільки будуть поводитися лояльно супроти нової влади. Запитав я приявних, щоб кожний мені заявив, чи буде далі служити на тім самім становиську, що досі. Розпочалися наради пошепки. Нарешті майже всі заявили, що служити не будуть. Оста-

лося в службі невелике число того великого адміністраційно-скарбового апарату. Остались лише українці, жиди, німці і двоє чи троє поляків. З концептових остав мені один податковий інспектор. Що було мені робити, як такими скупими силами порушати таку важку машину, як староство?

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.